

Prof. Dr. SZILÁGYI István

professzor emeritus

**Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar,
Pécs**

professor emeritus

**University of Pécs, Faculty of Natural Sciences,
Pécs, Hungary**

email: szortega@freemail.hu

**MULTIPOLÁRIS VILÁGREND ÉS
BIRODALOMÉPÍTÉS: AZ OROSZ KÜLPOLITIKAI
STRATÉGIA NEOEURAZSIANISTA ALAPJAI**

**MULTIPOLAR WORLD-SYSTEM AND
EMPIRE-BUILDING: THE NEO-EURASIANIST BASIS OF
OF THE STRATEGY OF RUSSIAN FOREIGN POLICY**

ABSTRACT

The historical and civilizational processes play a significant role in the development of the Russian geopolitical thinking and its discourse. Several streams: slavophile stream, occidentalists (oriented-to-the-west), and eurasianism prove the above mentioned statement. According to the representatives of eurasianism Russia is a great power and at the same time is the Heartland of the world with specific features of its own. The Heartland is situated somewhere between East and West, which belongs neither to Europe nor to Asia. Russia represents and embodies Eurasia and the Eurasian civilization, with its characteristic features. The founder of the theory and movement of eurasianism was the classical thinker and author, P. Szavickij who lived in exile between the two world wars. By the 1930s eurasianism as a movement ceased exist. Eurasianism as an idea and theory began to revive in the works of L. Gumiljov in the 1960s. In the 1990s the

most-known and most influential representative of that idea is A. Dugin, who developed the theory of neo- Eurasianism.

After the collapse of the Soviet Union in 1991 the Russian leadership utilized the Russian geopolitics as a scientific source for elaborating the strategy of its foreign affairs. It aimed at reorganising the empire, regaining the status of great power, developing a multipolar international system and pursuing expansionist policies.

In this working process the views and ideas of so-called „Moscow school” represented by Alexander Dugin played an especially important part. In his works A. Dugin analyses the Eurasianistic character of Russia, the four-poled system of world, the redistribution of spheres of influence and objects to atlantism and unipolar globalization led by the USA.

Keynotes: Russian geopolitics, occidentalism, slavophile stream, Eurasianism, neo- Eurasianism, Heartland, Alekszandr Dugin.

1. Bevezetés

1991. december 25-én megszűnt a Szovjetunió. Mihail Gorbacsov elnöki tisztségéről történő lemondása a szervezett kelet-nyugati konfliktusok lezárulását, a bipoláris világ végét, a nemzetközi viszonyokban bekövetkező jelentős változások kezdetét jelentette. A Szovjetunió felbomlása egyben a Moszkva befolyási övezetéhez tartozó kelet-közép-európai szövetségi rendszer és intézményei, – a KGST, a Varsói Szerződés – valamint a birodalom megszűnését és az utódállamok területén 25,6 millió orosz nemzeti kisebbségi létbe kerülését is jelentette.

Történelmi értelemben véve rövid ideig egyetlen szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok maradt a színen. Egy évtized elteltével azonban már kibontakoztak egy többpólusú és interdependens nemzetközi rend körvonalai. Növekedett a jelentősége az Eurázsiai magtérnek. A neoeurázsianizmus képviselőjeként színre lépett a birodalmi státusz visszaszerzése céljával Oroszország. A Kreml vezetése a döntéshozatal során jól hasznosítja Alexander Dugin geopolitikai elemzéseit. Kína új szuperhatalomként gyors terjeszkedésbe kezdett és növelte befolyását a világban. A belső ellentétektől szabdalt Európai Unió kísérletet tesz megtépzott hatalmi pozícióinak megőrzésére.

A jelzett változásokkal párhuzamosan a nemzetközi viszonyok rendszerében megnőtt a civilizációk, identitások és az új típusú gazdasági-politikai integrációk befolyásoló szerepe. Mindezek a tényezők és folyamatok új tér-

beli struktúrákat alakítottak ki és jelentős hatást gyakoroltak az egypólusú (atlantista) globalizáció felfogását elutasító orosz geopolitikai gondolkodás fejlődésére és befolyásolják Közép-és Kelet-Európa nemzetközi viszonyokban játszott szerepét és mozgásterét.

2. Az orosz geopolitikai gondolkodás irányzatai

Az orosz geopolitikai gondolkodásban a tizenkilencedik századtól kezdve két nagy irányzatot különböztethetünk meg. A nyugatos (zapadnyik) gondolkodásmódot, amely szerint Oroszország története I. Péter trónra lépésétől (1682) de még inkább egyeduralkodóvá válásától, 1696-tól kezdődik, és az ezzel szemben az orosz sajátosságokat, azaz a nyugati úttól elváló, autochton orosz fejlődési modellt felvázoló szlavofil és eurázsiai irányzatot.

2.1. A szlavofil irányzat

Az orosz geopolitikai gondolkodásban a szlavofil irányzatot elsősorban legfőbb teoretikusa és megalapozója Nyikolaj Jakovlevics Danyilevszkij (1822-1885), valamint Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821-1881) és Konsztantyin Nyikolajevics Leonytyjev (1831-1891) képviselik.

A szlavofilek a nyugati fejlődési minta és út követőinek nézeteivel szemben határozták meg álláspontjukat. A zapadnyik irányzat magját főleg a szentpétervári értelmiség alkotta, a szlavofilek elsősorban Moszkvához kötődtek. A szlavofilek a dekabristák eszmei örökségét vállalták fel. Képviselőik között megemlíthetjük még Andrej Homjakovot, a Kirevszkij testvéreket, az Akszakov fivéreket és Jurij Szamarint. Legnagyobb hatású teoretikusuk azonban Nyikolaj Danyilevszkij (1822-1885) volt, akinek *Oroszország és Európa* című munkája 1871-ben jelent meg. Írását 1895 után Oroszországban nem, csupán Nyugaton adják ki. Hazájában ezért csak a huszadik század kilencvenes évtizedében fedezik fel újra.

A nyugatosok Oroszország fejlődését az általános emberi civilizáció összefüggésrendszerébe helyezték, Nyugat-Európára annak egyik lehetséges mintájaként tekintettek. Az orosz történelem a Nyugattól való lemaradás leküzdésének története, hangsúlyozzák, amely Nagy Péterrel kezdődött el. I. Péter kapcsolta be az országot az általános, civilizációs fejlődésbe. Oroszország feladata tehát abba áll, hogy minél gyorsabban számolja fel a birodalom patriarchális jellegzetességeit, az elmaradottságot és az ázsiaiságot.

A szlavofilek nem fogadták el ezt az érvelést és az általános emberi fejlődés kritériumának meglétét. Hangsúlyozták viszont az egyes népek éle-

tének eredetiségét, sajátosságát és a rokon nemzetek nem állami formát öltő közösségének megteremtése mellett foglaltak állást. Azt tartották, hogy I. Péter reformjai csapást mértek az oroszországi sajátos létezési módra, mivel az országnak szerintük saját fejlődési útját kell járnia. Ehhez pedig nincs szükség az Európa által képviselt rendszerbe történő integrálódásra. A szlavofil irányzat képviselői a saját út jellegzetességeinek feltárására helyezték a hangsúlyt.

Az általuk hangoztatott „orosz eszme” a szociális szférában is különbözött a zapadnyikok elképzeléseitől. A szlavofilek szerint Oroszország nem határozható meg tisztán európai államként sajátos eurázsiai földrajzi helyzete és elhelyezkedése miatt. Az országot a nyugattól megkülönbözteti az orosz néplélek és az orosz világfelfogás, amely megnyilvánul a politikai- és a jogrendszer működésében is. Azt állítják, hogy Európának az a törekvése, hogy hatást gyakoroljon az orosz politikai-társadalmi berendezkedés alakulására, az állami intézmények működésének hagyományos rendjébe és az orosz nép politikai pszichológiájába ütközik.

A szlavofilek felvállalták az egyeduralomnak, mint a népakaratot megtestesítő hatalmi formációnak a nyílt támogatását. A szlavofil irányzat hívei úgy vélték, hogy a cár és a nép közötti kölcsönös bizalom nem igényli a nyugati államokra jellemző formális jogi garanciák meglétét. Oroszországban a hatalom ereje eszményre és erkölcsi meggyőződésre épül és nincs szüksége sem társadalmi szerződésekre, sem megállapodásokra. A szlavofilek azt állították, hogy a nyugaton alkalmazott többségi szavazatok megszerzésére épülő választási rendszer Oroszországban elfogadhatatlan. A hatalomnak erősnek és oszthatatlannak kell lennie. A népnek nem kell részt vennie a megvalósításában. Sokkal fontosabb, lelki és vallási jellegű feladatai vannak. Konsztantyin Akszakov megfogalmazása szerint „A külső igazság – az államé, a belső igazság a földé, a korlátlan hatalom a cáré, a vélemény- és szólásszabadság a népé.” a szlavofilek ennek az egységnek a modelljét keresik a nemzeti történelemben. A Föld alatt a társadalmi-emberi kezdetet, a nép meghatározhatatlan és békés állapotát, a néplelket értik. Az állam a földet őrző és védő külső hatalom, az államügyek irányítása és a néplélek megvédése az uralkodó feladata. Az állam és a nép közötti ideális viszony a kölcsönös be nem avatkozás. Az egyeduralom csak akkor válik despotizmussá, ha az beavatkozik a társadalom közösségi és lelki életébe.

A szlavofilek kritikusan viszonyulnak az európai parlamentarizmus-hoz, amely szerintük két fő veszélyt rejt magában. Ezek: a liberalizmus és a demokrácia. Az emberi jogok nyilatkozata (1793) megsemmisítette az európai és arisztokratikus hagyományt, a vallási és lelki ideálok helyébe

a törvényt és a politikai építkezést állította. A Nyugat elveszítette az élet belső értelmét, az örök értékeket, a társadalmi és erkölcsi ideálokat, a testvériséget és az emberi együttérzést. Álláspontjuk szerint ezért a Nyugaton működő politikai rendszer bevezetése, átvétele Oroszország számára nem tekinthető járható útnak.

A szlavofil gondolkodásmódot a XVIII. századi Moszkvai Rusz idealizálása jellemzi, amely szerintük nem jelent mást, mint a földműves obscsinák, faluközösségek szövetségét a cári egyeduralommal.

A szlavofilek a szociális intézményrendszer tekintetében is a faluközöség koncepciójának fenntartását vallják. Ezt az emberek olyan szövetségének tartják, amelyben tovább élnek a társadalmi szokások belső törvényei és erkölcei.

Arra a kérdésre, hogy Oroszország hogyan szabadul meg az egyeduralomtól és a jobbágyrendszertől, a szlavofilek a szláv népek egységét és felszabadulását megvalósító szláv szövetség meghirdetésével válaszoltak. Meghirdették tehát a *pánszlávizmus* koncepcióját. Álláspontjuk szerint az össz-szláv föderáció és szövetség létrehozása egyben megoldaná az Európát feszítő keleti kérdést is. Határozott véleményük szerint a zapadnyik felfogással szemben *Európa nem létezik, az csupán Eurázsia nyugati pereme*. Az Európának nevezett térségben ráadásul eltűnt a messianisztikus megközelítés, ami viszont a Geopolitika. Történelem és elmélet című 2015-ben megjelent könyv szerzői szerint nagyon fontos eleme az orosz geopolitikai gondolkodásnak. „A történelem – írják – nincs és nem is létezett nagy népi messianisztikus eszmék nélkül. Ezért nehéz nem egyetérteni azzal, hogy Oroszország nemzeti és geopolitikai újjászületése napjainkban jelentős mértékben a nemzeti eszme mint messianisztikus, azaz világeszme újjászületésével van kapcsolatban.

Így az orosz geopolitikai iskolában a *messianizmus* változatlanul lényegi elemnek tekinthető. Az orosz geopolitikai projekt nem létezhet egységesítő és Oroszország határtalan térségeit alakító nemzeti eszme nélkül.”¹ Maga Nyikolaj Danyilevszkij már említett Oroszország és Európa című művében a kulturális és civilizációs kérdések vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. A kultúra típusok policentrizmusát, többközpontúságát vallja és megfogalmazza a kulturális-fejlődési típusok, változásuk és fejlődésük öt fő törvényét.² A kultúrák és civilizációk közti különbség alapját az eltérő lelki tényezőkkel és a történelmi nevelődés körülményeivel magyarázza. Az egyesült Európa nem szereti a szlávokat és Oroszországot – írja. A nemzetközi helyzet alakulása is állandó veszélyt jelent a szlávokra nézve. Danyilevszkij ezért az össz-szláv föderáció megvalósításának a híve. Ez Európa soknemzetiségű

keleti felének problémáját Közép-Európa felosztásával és egy sajátos két-pólusú, civilizációs különbségek által meghatározott nemzetközi rendszer megteremtésével kívánja fel-és megoldani. „Az egyesült Európával szemben azonban – írja – csak az egyesült szlávok tudják felvenni a harcot. Az Össz-szláv Szövetség tehát nem világhatalommal fenyeget, hanem pontosan ellenkezőleg, a szükséges és emellett az egyedül lehetséges garanciát nyújtja a világegyensúly megőrzésére, az egyetlen oltalmat Európa világhatalma ellen.”³

Nyikolaj Danyilevszkij kulturális és civilizációs különbségekre alapozott koncepciója is belesimul tehát az orosz birodalmi geopolitikai gondolkodás nézetrendszerébe.

2.2. Az eurázsianisták

Az orosz geopolitikai gondolkodás eurázsianista irányzata az 1920-as évek emigrációs mozgalmában született. Az orosz geopolitikai törekvések kontinentális megalapozását, egyben Oroszország sajátosságának és történelmi rendeltetésének, küldetésének a bemutatását és bizonyítását is szolgálta. Az eurázsianista irányzat által kidolgozott geopolitikai doktrína „A földrajz mint sors” alapkoncepción nyugszik. „Érdemük az, – hangsúlyozza Iván Vaszilenko – hogy az orosz jövő szerfelett realista geopolitikai projektjét mint az eurázsiai kontinens jövőjét alkották meg.”⁴ Az irányzat képviselői átveszik Danyilevszkijnek azt az állítását, hogy egyáltalán nincsen semmilyen Európa, az csupán Euráziának a nyugati pereme. Meggyőződésük szerint a kulturális és történelmi tényezőknek meghatározó szerepe van a térségi birodalomépítésben, és ennek alapjai Európa és Ázsia eltérő társadalomfejlődésében keresendők. *Az eurázsianisták eszmerendszerében Oroszország sajátos etnográfiai és kulturális világ, olyan magterület (Heartland), amely középen helyezkedik el Nyugat és Kelet, Európa és Ázsia között, amely saját jellegzetességekkel rendelkezik, és ezért különbözik Európától és Ázsiától egyaránt. Felfogásuk rokonságot mutat Halford Mackinder A földrajz a történelem kulcsa 1904-ben megtartott, immáron klasszikussá vált előadásában megfogalmazott gondolatokkal.*⁵ Ezek szerint a Nyugat és a Kelet eltérő fejlődésének okait az eltérő történelmi körülményekben és az egymástól különböző civilizációs tartalmakban kell keresni.

A kulcsövezet Sir John Halford Mackinder szerint Eurázsia térsége. Ennek központi állama Oroszország.

Mackinder kulcsövezet-koncepciója a nemzetközi viszonyokban bekövetkezett változások hatására 1919-ben módosult. A Demokratikus ideálok

és a valóság (Democratic Ideals and Reality) című könyvében két új geostratégiai fogalmat vezetett be és az 1904-ben született kulcsövezetet földrajzi értelemben kiszélesítve megjelent a magterület (Heartland)⁶, valamint az Eurázsia szárazföldi térségeit és a déli magterületnek nevezett Afrikát magában foglaló világsziget (World Island) kategóriája. A Magterület térségét teljes egyértelműséggel Oroszország alkotja.

A szárazföldi és a tengeri hatalom vetélkedése, azaz a nemzetközi viszonyok alakulása szempontjából meghatározó jelentőségre tett szert az így keletkezett hatalmi űrt kitöltő, kisállamokra szabdaltn Kelet-Európa térsége. Mackinder szerint újfent birodalmi vetélkedés színterévé vált a Nyugat-Európára és Kelet-Európára szakadt kontinens.⁷

Az eurázsiai mozgalom – mint említettük – az orosz októberi forradalom utáni emigráció környezetében, az 1920-as évek elején jött létre.⁸ Szófiában született, de hamarosan átkerült Prágába, majd Berlinbe. Az eurázsiai gondolatkör megalapítói voltak a nyelvész és filológus Nyikolaj Trubeckoj (1890-1938)⁹, a történész Georgij Vernadszkij (1887-1973)¹⁰, a geográfus és közgazdász Pjotr Szavickij (1895-1968), a pravoszláv teológus, később püspök Grigorij Florenszkij (1893-1979), a filozófus Leonyid Karszavin (1882-1952) és a művészettörténész Pjotr Szuvecsinszkij (1892-1985).

1921-ben Szófiában megjelenik az első eurázsiai koncepciót bemutató, a *Kivonulás Keletre. Előérzet és beteljesedés* nevet viselő gyűjteményes kötet. Ezt egy év múlva követi az *Utakon. Az eurázsianisták állításai* című könyv publikálása. Ezekben a kötetekben tömör formában az új mozgalom alapelveit fogalmazták meg. Az eurázsianista irányzat további felvirágzása összekapcsolódik az *Eurázsiai Évkönyv* megjelentetésével, majd az 1926-ban kiadott *Eurázsiaság: szisztematikus elemzési kísérlet* című programadó dokumentummal. Ennek legnagyobb részét Pjotr Szavickij, a mozgalom vitathatatlan vezetője és ideológusa írta.

A második szakaszban (1926-1929) az eurázsianisták központja Párizsba tevődik át, ahol folytatják az Eurázsiai Évkönyv kiadását és megjelentetik az *Eurázsia* című újságot. Az 1930-as évekre az eurázsiaság mint mozgalom megszűnt létezni. Az eurázsiai eszme az 1960-as években Lev Nyikolajevics Gumiljov munkáiban¹¹ és az 1990-es évtizedben neoeurázsianizmus néven Alekszandr Dugin tevékenységének és írásainak köszönhetően éled újjá.

Az orosz geopolitikai gondolkodás és eurázsiaság koncepciója és mozgalma elválaszthatatlanul egybeforr Pjotr Szavickij elméleti munkásságával és mozgalmatszervező tevékenységével.

A végzettsége szerint közgazdász Szavickij Vlagyimir Vernadszkij természettudós-filozófus, és Pjotr Sztruve történész tanítványa volt. Az első világháború előtt politikai nézeteit tekintve az alkotmányos demokrata kadet párthoz állt közel. 1916-1917 között Norvégiában az orosz követségen dolgozott. 1920-ban Pjotr Sztruve titkára, és a polgárháború időszakában a bolsevik hatalom ellen harcoló Orosz Hadsereg katonai és politikai vezetőjeként délen és a Krímben harcoló Vrangel tábornok stábjában a külügyek vezetője volt.

A fehérek veresége után Bulgáriába, majd Csehszlovákiába ment. 1921-ben Nyikolaj Szergejevics Trubeckoj herceggel az eurázsianista mozgalom élére állt, amelyben a geopolitikai tények központi szerepet játszottak. Alekszandr Dugin szerint az eurázsiai mozgalom valójában Nyikolaj Trubeckoj Európa és az emberiség¹² című könyvének kiadásával kezdődött. Ennek alapvető téziseire reagált Pjotr Szavickij. A két szerző barátságából és együttműködéséből bontakozott ki a fehér emigrációban ez az erős mozgalom. Az európai fővárosokban az eurázsianisták fellépésein 5000 fő is összegyűlt, főleg az emigráns ifjúság köréből. Az eurázsianság mint világnézet legfontosabb elveit *Nyikolaj Trubeckoj: Mi és mások* című programadó cikkében foglalta össze 1925-ben, majd azt *Pjotr Szavickij az Eurázsianság* (1925), valamint az *Eurázsianság mint történelmi eszme* (1933) című tanulmányaiban taglalta.

„A Nyikolaj Trubeckoj által felvázolt eurázsianista világnézet főbb jellemzői: a következők voltak:

- plurális (amely elismeri a kultúrák sokféleségét);
- antirasszista és antikolonialista (amely elutasítja valamennyi civilizáció igényét a felsőbbrendűsége);
- nyugatellenes (mivel az egyetemesség igénye a gyakorlatban napjainkban a római- germán világtól indul ki);
- konzervatív (amely elismeri a népi kultúrák, a nyelv, az etnosz, a hagyomány, stb. mélyén található örök értékeket);
- birodalmi (mivel úgy tartja, hogy Eurázsia etnoszai a saját identitásukat csak az „állam-világ”, vagy az „Eurázsiai Birodalom” erőteljes, stratégiaileg integrált alakulatában fejleszthetik);
- oroszbarát (amely kitart az eredetiség és az orosz népi hagyományok megőrzése, megerősítése és újjászületése mellett);
- forradalmi (amely követeli az Oroszországban korábban népszerű ideológiák elutasítását, mind a nyugatosokét, és az importáltakat: a liberalizmust, a szocializmust, a marxizmust, és a sajátosan oroszországiakat: cárizmust, reakciót, rendi monarchiát, stb.).”¹³

Szavickij világnézete a trubeckoji inspiráción túl a szlavofilek, Danyilevszkij és főleg Leontyev hatására formálódott. Ez utóbbi legfontosabb tézise a szlávság és a szlávizmus közötti különbségtétel volt. Eszerint szlávság van, szlávizmus azonban nincs. A szláv népek etnikai és nyelvi közelsége nem szolgáltat elég alapot arra, hogy azok kulturális és karakterbeli egységéről beszéljünk. „Ahogyan Alekszander Dugin megállapítja, az eurázsianista mozgalom kedvelt témáit és koncepcionális készletét tekintve közel állt a német konzervatív forradalmárokhoz. Mindkét irányzat arra törekedett, hogy megteremtse a források iránti hűség és a jövőbeni alkotói lendület egységét, azaz összekapcsolja a nemzeti hagyományokat a szociális modernizációval, a műszaki fejlődést a politika nem tradicionális formáival. Ezen alapszik az eurázsianisták óvatosan pozitív viszonyulása a szovjet államhoz és az októberi forradalomhoz.”¹⁴ A szovjetek iránti szimpátia nem csupán a nyíltan szovjetbarát eurázsianistákra volt jellemző (az Eurázsia című újságot kiadó párizsi kör), akikkel Szavickij hivatalosan megszakította a kapcsolatot, hanem a legmérsékeltebb, „konzervatívabb” elemekre is.

Szavickijt Prága 1945-ös szovjetek általi bevételét követően bebörtönözték. A tudós 10 évet töltött munkatáborban, ahol megismerkedett Nyikolaj Gumiljov költő fiával, Levvel, aki tanítványa, és az egyik legjelentősebb orosz etnográfus és történész lett. 1956-ban Szavickijt rehabilitálják. Szabadsága visszanyerése után Prágába utazik, családjához. Ezt követően az emigráns sajtóban Vosztok álnéven megjelenteti a szovjet táborokban keletkezett írásait. 1961-ben ismét bebörtönzik, de Bertrand Russell közbenjárására szabadon engedik. Szavickij életereje azonban ekkorra már elapadt. A hatalom által üldözve és üldöztetve, megfáradva, mindenkitől elfeledve hal meg Prágában 1968-ban.

Szavickij alapvető tétele szerint Oroszország sajátos civilizációs képződmény, amelyet a „közép” minősége határoz meg. *Az eurázsiaiság földrajzi és geopolitikai alapjai* (1933)¹⁵ című műve nyitó mondata lényegét tekintve megismétli a *Geopolitika. Oroszország-Eurázsia földrajzi áttekintése* 1926-ban írott tanulmányának mondatait és koncepcióját. „Eurázsia kerek egész. És ezért nincs <<európai>>, és nincs <<ázsiai>> Oroszország, mivel a jobbra így nevezett területek mind eurázsiai területek... Oroszország személyében egyesítette Euráziát.

Geográfiai jellemzők alapján az Óvilág területeinek fő masszívumából egy különleges földrajzi világ emelkedik ki – az eurázsiai világ, amely határai (körülbelül) egybeesnek Oroszország (ma a Szovjetunió) politikai határait. Ezzel <<Nyugat-Európa>> orosz terminusa értelmét veszti. Az orosz

terminológiában <<Nyugat-Európán>> azoknak az országoknak az összességét értették, amelyek Oroszország nyugati határaitól nyugatra terülnek el, azaz, az európai elnevezésekkel összhangban a <<nyugat>> és a <<közép>> Európát. Az eurázsiaiak felfogása szerint a korábbi <<Kelet-Európa>> egyáltalán nem Európa, hanem Eurázsia része, ezért a korábbi <<nyugati>> és <<közép>> Európa (mint az Óvilág nyugati peremvidéke) térségének felel meg; Ott tehát ahol korábban az orosz terminológiában <<Nyugat-Európáról>> esett szó, kizárólag Európáról lehet és kell beszélni. Meg kell jegyeznünk, hogy ez az Európa fogalom régtől fogva honos az orosz felfogásban ... Ázsia, Eurázsia és Európa a mi meghatározásunkban egy <<világrészt>> alkot. Erre a világrészre az orosz terminológiában a véleményünk szerint az ökumené szó illenék. Ez a <<világmindenség>> jelentésű görög szó, latinul orbis terrarum eleddig nem volt használatos az orosz terminológiában. Most az orosz történelem <<világát>> jelölhetjük vele, azt a kontinensmasszívumot, amelyen kibontakozott és tovább alakul az orosz történelem, az Óvilágnak azt a fő kontinentális masszívumát, amely ugyanakkor bizonyos értelemben a << mongolövezet>>, az a terület, melynek kilenczetedét annak idején a mongol hatalom... egyesítette a 13-15. században. Az újkori Oroszország a mongol hatalom kebelén született és lett annak örököse; és szintén ebben az értelemben az Óvilág fő kontinentális masszívuma az ő geográfiai <<ökumenéje.>>¹⁶ Ha viszont az orosz államiság eszmei forrását keressük, akkor helyénvalónak látszik bizánci örökségről beszélni. Ismeretes, hogy Bizánc geopolitikai övezetét képező területekhez az orosz állam már a XVIII. század végén közeledett. (Krím-félsziget és a Kaukázus térsége). E területek azonban Oroszország számára a perifériát jelentették. Ez a helyzet, ez az állapot akkor is fennmaradt, amikor ezek a térségek az orosz állam részei lettek. Oroszország-Eurázsia geopolitikai léte számára, hangsúlyozza Szavickij, Bizánc földrajzi szférája mindvégig peremterület maradt.

Oroszország <<közép>> volta Szavickij szerint identitásának alapját képezi: nem Európa része és nem is Ázsia folytatása. Oroszország önálló világ, önálló és sajátos lelki-történelmi és geopolitikai valóság, amelynek neve: Eurázsia. Eurázsia területét képezi a Kelet-Európai, a Nyugat-Európai és a Turkesztáni síkság, amelyeket keletről, dél-keletről és délről hegyek vesznek körül. „Az Óvilág középső világát tehát sztyepp – és sivatagi övezetként határozhatjuk meg, amely <<hegykaréjával>> (délen) és a tőle északra fekvő vidékekkel (erdős és tundraövezetekkel) együtt, megszakítás nélkül húzódik a Kárpátoktól Hinganig. Az eurázsiaiak ezt a területet nevezik Eurázsianak a szó pontos értelmében.”¹⁷ Ez a fogalom nem kontinens,

hanem idea, amely tükröződik az orosz térségben és az orosz kultúrában. Történelmi paradigma, sajátos civilizáció. Szavickij írásában expressis verbis megjelenik az orosz geopolitikai elmélet birodalmi aspektusa. Ennek középpontjában a mackinderi Heartland, a ratzeli Raum, pontosabban a Carl schmitti Grossraum áll. Ezért nem meglepő. Az eurázsiaiság földrajzi és geopolitikai alapjai című mű első mondatának az a kijelentése, mely szerint „Oroszországnak Kínánál sokkal több alapja van arra, hogy <<középső birodalomnak>> (kínaiul Csongkuonak) nevezzék... Oroszország számára Európa nem több, mint az Öreg Kontinensnek a határaitól nyugatra elhelyezkedő félszigete. Maga Oroszország ennek a kontinensnek a fő térségét, törzsét foglalja el... Oroszország-Eurázsia az Óvilág központja.”¹⁸ Oroszországot geopolitikai szempontból tehát Szavickij nem nemzetállamként, hanem sajátos civilizációként és birodalomként értelmezi. Ennek alapját az árja-szláv, a nomád türk és a pravoszláv hagyomány képezi.

Mindezek együtt alkotják és hozzák létre az általa említett, különleges „közép” formációt, amelynek etnikai magját a szláv és a türk elem összekapcsolódásából létrejött nagyorosz népcsoport testesíti meg, amely nem tekinthető csupán a keleti szlávok egyszerű leágazásának. Ez a gondolatmenet vezeti el Szavickijt a Turán és a turánizmus kérdéséhez. Szavickij átértékeli a mongol-tatár uralom korszakát és azt hangsúlyozza, hogy az hozzájárult ahhoz, hogy „Oroszország megszervezte geopolitikai önállóságát és megőrizte szellemi függetlenségét az agresszív római-germán világtól”¹⁹

Ez a felfogás sok orosz nacionalista gondolkodó számára elfogadhatatlan volt, mert ők végig a mongol-tatár igával kapcsolatos negatív álláspontot képviselték. Szavickij viszont úgy vélte, hogy a türk világhoz való ilyenfajta viszonyulás teszi lehetővé Oroszország-Eurázsia Európától és annak sorsától való elválasztását és megalapozza az oroszok etnikai egyediségét. Az eurázsianisták Grigorij Vernadszkij történész munkássága nyomán – az orosz táj és birodalomépítés alapvető jellegzetességét az erdő és a sztyepp kettősségében és egységében látják. Oroszország-Eurázsia geopolitikai szempontból Szavickijnél is e két realitás, az európai erdő és az ázsiai sztyepp szintéziseként jelenik meg. Ez azonban nem egyszerűen a két geopolitikai rendszer egymásra helyezését jelenti, hanem valami teljesen újat, eredetit, saját mértékkel és módszertani értékkel rendelkező minőséget.

Szavickij elméletében fontos szerephez jut a fejlődési hely, avagy *fejlődési tér* (*mesztorazvityije*) fogalma is. Felfogása szerint a fejlődési hely az élőlények külső földrajzi feltételekkel szoros kapcsolatban lévő, egymáshoz való kölcsönös alkalmazkodását jelenti, s ez a környezet sajátos harmóniáját és állandóságát teremti meg.

A fejlődési hely a Friedrich Ratzel által megfogalmazott Raum terminus analógiájának tekinthető. Ebben a fogalomban tükröződik a német és a svéd kijelentő geopolitikai felfogás szociáldarwinizmusa, organikus szemléletmódja, amely szemben áll az angolszász geopolitika pragmatizmusával.

Oroszország és Eurázsia földrajzi áttekintése című művében Szavickij a következőképpen fogalmaz: „A társadalmi-politikai környezetnek és területének számunkra egységes egészé, földrajzi individuummá, vagy tájjá(-landsaft) kell egybeolvadnia.²⁰ Szavickij szerint ez a fejlődési hely lényege, amelyben az objektív és a szubjektív elválaszthatatlan egységbe, teljességbe olvad össze. Az orosz tudós által vázolt szintézis szellemi rokonságot és hasonlóságot mutat a francia Vidal de la Blache koncepciójával, amelyről részletesebben magyar nyelven a Geopolitika című könyvben olvashatunk.²¹ Mindenesetre Oroszország-Eurázsia mint fejlődési hely, mint egységes egész, mint földrajzi individuum egyszerre geográfiai, etnikai, gazdasági entitás és történelmi táj.

Az eurázsianisták által felvázolt világ nem kedvezett a különböző típusú szeparatizmusoknak és elkülönüléseknek. Eurázsia térségében a történelem folyamán nem véletlenül születtek és követték egymást nagy politikai-birodalmi egyesítő és egységesítő kísérletek. Szavickij meg volt győződve arról, hogy a modern korban az Oroszország vezette hegemón törekvéseknek új formák között kell megvalósulniuk. Ennek elsősorban és mindenekelőtt kulturális és civilizációs alapon álló együttműködés jellegét kell öltenie.

A vázolt történelmi tények, koncepció és bizonyítékok alapján Szavickij fontos geopolitikai következtetésre jutott. Ez pedig a következő: „A megkerülhetetlen tények ereje által az orosz világ hivatott arra, hogy az óvilág határain belül az egységesítő szerepet betöltse. Amilyen mértékben Oroszország-Eurázsia teljesíti történelmi hivatását, olyan mértékben válik lehetségessé a Régi Földrész (Óvilág) különféle kultúráinak átalakítása szerves egészé, megszüntetve a különbséget Kelet és Nyugat között.²²

Szavickij jelentős mértékben hozzájárult a geopolitikai szempontból egymással szemben álló, egymással vetélkedő tengeri és a szárazföldi civilizáció elemzéséhez is. A maritim hatalomgyakorlás és berendezkedés hagyományosan szigeti vagy tengerparti létezéssel, tengerjárással és demokratikus rendszerekkel kapcsolódott össze. A kontinentális civilizációra ezzel szemben, távol a meleg, be nem fagyó tengerektől, a tekintélyelvű rendszerek a jellemzőek. A két zóna, a tengeri és a kontinentális hatalom által uralt térségek között a parti területek, Spykman kifejezésével élve Rimland található. A két geopolitikai uralmi zóna között ennek a gazdasági, politikai, katonai és civilizációs ellenőrzéséért zajlik a küzdelem.

Szavickij ebben az értelemben beszél a kontinentális óceánról. Kontinensről, amely az óceánhoz hasonlóan képes hatalmas térségeket egyesíteni. Nem tagadva azonban azt a tényt, hogy Oroszország számára új tengeri kijáratokra van szükség a világpiacon kapcsolatok kiszélesítése céljából. Ennek ellenére mégis a „tengeri” elv másodlagos jellegét hangsúlyozza az orosz politika és geopolitika szempontjából. Véleménye szerint Oroszországnak nem a meleg tengeri kijárat keresése és biztosítása irányába kell orientálnia, hanem a rájuk jellemző kontinens-szárazföld felé. A neoeurázsianizmus képviselői ezzel nem értenek egyet. Oroszország számára a meleg tengerhez való kijutást, a Rimland fojtogató Anaconda gyűrűjének öleléséből történő kiszabadulást kulcsfontosságú stratégiai tényezőnek tekintik.

Szavickij írásában hangsúlyozza a pragmatikus-piaci nézőponttal szemben az ideokratikus, nem materialista és nem haszonelvű motivációkon alapuló megközelítést, ami egyesíti a nem demokratikus és nem liberális irányzatok valamennyi formáját. Ez a felfogás azonban teljes mértékben szemben áll a Mahan, Mackinder és Spykman által képviselt pragmatikus-piaci doktrínákkal. Így az orosz eurázsianisták az ideológiai terminusokat elvitték értelmezésük legvégső formájáig, ami a Tenger és a Szárazföld történelmi szembenállását hangsúlyozza. A Tenger a liberális demokrácia, a „kereskedelmi rendszer”, Saul Bernard Cohen 2009-ben megjelent „Geopolitika: A nemzetközi viszonyok geográfiája” című műve szerint a „kereskedelem – függő tengeri uralom, tengeri birodalom” geopolitikai-geostratégiai övezete. A Szárazföld ezzel szemben Szavickij olvasatában az ideokrácia minden formáját magában foglaló hierarchikus kormányzást, a vallásos eszme és hősiesség dominanciáját, Carl Schmitt terminológiáját kölcsönvéve a „Föld nomoszát” testesíti meg. A kontinentális értelemben használt Grossraum éppen ezért alapjaiban különbözik az angolszász Grossraum értelmezési tartományától.

3. Alekszandr Dugin és a neoeurázsianista birodalomépítő geopolitika

Az eurázsianista irányzat geopolitikai gondolati rendszerét az 1990-es évek második felében megjelent neoeurázsianista iskola és annak legjelesebb és legismertebb képviselője, Alekszandr Dugin fejlesztette tovább.

Az irányzat megjelenésének és megújításának történeti-társadalmi alapját a nemzetközi viszonyok rendszerében és az eurázsiai magtérben végbement változások, mindenekelőtt a Szovjetunió és a bipoláris világ meg-

szűnése, az Orosz Föderáció, majd a Független Államok Közösségének és az ahhoz kapcsolódó különböző típusú integrációk és integrációs szövetségek létrejötte adták.²³

A Szovjetunió 1991-es szétesése után a birodalom újjászervezése, a nagyhatalmi státusz visszaszerzése és a multipoláris világrend kialakítása céljával színre lépő orosz vezetés külpolitikai stratégiája kidolgozása során felhasználta és expanziós törekvései szolgálatába állította a jelentős történelmi múltra visszatekintő orosz geopolitika tudományát. Különösen jól hasznosítja az Alekszandr Dugin nevével fémjelzett „moszkvai iskola” Oroszország eurázsiai jellegével, történelmi hivatásával, birodalmi törekvéseivel, a négy-pólusú világrendszerrel, a befolyási övezetek újrafelosztásával, valamint az Egyesült Államok vezette atlantizmussal és egypólusú globalizációval szemben megfogalmazott és kifejtett nézeteit, A továbbiakban Alexander Dugin gondolatrendszerét tekintjük át és elemezzük legfontosabb művei – a *Geopolitika alapjai*, a *Geopolitika és a nemzetközi viszonyok*, *A Negyedik politikai elmélet*²⁴, a *Geopolitika*, az *Oroszország geopolitikája*, *A Világsziget utolsó háborúja*. *A jelenkori Oroszország geopolitikája*, és más írásai alapján.

Mielőtt a Dugin által képviselt neoeurázsianizmus kérdéskörének tárgyalásába kezdenénk, hangsúlyozni kívánjuk, hogy az orosz szerző gondolatrendszerében többféle intellektuális irányzat keveredik és nyilvánul meg. Nézeteiben jól megfér egymással az orosz pánszlávizmus, a tradicionális történelemfelfogás, az ortodox vallásfilozófia, a bolsevik hagyományok, az eurázsia koncepció, az antiglobalizmus konzervatív világszemlélete és a geopolitikai látásmód. Írásaiban gyakran hivatkozik Carl Schmitt munkáira. Életre kelti és a politikatudományi diskurzus részévé teszi a huszadik századi konzervatív gondolkodók – René Guénon, Julius Evola, – és új jobboldali teoretikusok – Alain Benoist, Jean Thiriart elméleteit és Heidegger filozófiáját.²⁵ Ezért is választja Marlene Laruelle tanulmányának címéül az „Aleksander Dugin: az európai radikális jobboldal orosz verziója?” kérdő mondatot. A Woodrow Wilson Központ Kennan Intézetének munkatársa írásának bevezető mondatában leszögezi: „Ha a jelenkori orosz Eurázsianizmust, mint doktrínát és politikai mozgalmat tanulmányozzuk, megkerülhetetlen módon Aleksander Duginba ütközünk... Dugin az orosz radikális jobboldal egyik legnagyobb teoretikusa.”²⁶

Újító, egyben eklektikus nézetrendszerét *A negyedik politikai elmélet* című könyvében foglalta össze. A mű 2009-ben jelent meg oroszul Szentpéterváron. Hamarosan a világ csaknem valamennyi nyelvére lefordították. Jelen elemzés a londoni Arktos Media Ltd. 2012-es kiadása alapján készült. A könyv Előszavában Alain Sorel hangsúlyozza: „...a huszadik szá-

zad három nagy politikai elmélete – a kapitalizmus, a kommunizmus és a fasizmus-végeredményben képtelen volt a népek békés kormányzására; mi maradt tehát?... Alexander Dugin szerint ... a negyedik politikai elmélet...

A *Negyedik Politikai Elmélettel* Dugin rámutat arra, hogy csupán egy, az Atlantista Nyugat hamis értékeinek hátat fordító útja maradt az autentikus értékeken alapuló multipoláris világ felépítésének.

Hogy lehet ezt elérni? Csak az Eurázsiai kontinens hatalmai – Oroszország, Kína, Irán és India – geopolitikai szuverenitásának feltétel nélküli megőrzésével. Ez biztosítja a bolygó valamennyi népe szabadságának megvédését...

Ehhez... szükség van az értékközpontú Jobboldal és a munkaközpontú Baloldal egységének megteremtésére.”²⁷

Lenni, vagy nem lenni?- teszi fel a mű bevezető fejezetében a hamleti kérdést Dugin. „Napjainkban a politika a múlt foglya, legalábbis abban a formában, ahogyan ma ismerjük. – írja. A liberalizmus kitartóan harcolt minden politikai ellenfele ellen, ami rendszeralternatívát kínált volna; a konzervativizmus, a monarchizmus, a tradicionalizmus, a fasizmus, a szocializmus és a kommunizmus a huszadik század végére mind vereséget szenvedtek... A liberalizmus, amely mindig is ragaszkodott a politika háttérbe szorításához, győzelmét követően a politika teljes megsemmisítése mellett döntött... Ugyanakkor a liberalizmus maga is megváltozott, eltávolodott az ideák, politikai programok és nyilatkozatok szintjétől a valóság szintjére... Egy ilyen történelmi átalakulás következményeként valamennyi más, a múlt században egymás ellen szenvedélyes harcot folytató ideológia elveszítette időszerűségét. A konzervativizmus, a fasizmus és a kommunizmus – azok összes változata – vereséget szenvedett, és a győzedelmes liberalizmus életformává alakult át; konzervativizmussá, individualizmussá, és a politika-alattiság posztmodern megnyilvánulásává formálódott. A politika biopolitikai jelleget öltött... mindinkább individuális és szub-individuális szinteken kezdett működni. Idővel nyilvánvalóvá vált, hogy nem csak a vereséget szenvedett politikai ideológiák tűntek el a színpadról, hanem a politika maga, beleértve a liberalizmus azon formáját is, ami még az ideák szintjén működött. Emiatt oly nehéz elképzelni a politika egy alternatív formáját. Azok, akik nem értenek egyet a liberalizmussal, nehéz helyzetben találják magukat – a győzedelmes ellenség feloldódott és eltűnt; szélmalomharcot kell folytassanak. Hogyan tud valaki belefolyni a politikába, ha nem létezik politika?

Csak egyetlen kiút mutatkozik – elutasítani valamennyi klasszikus politikai elméletet, úgy a nyerteseket mind a győzteseket, igénybe venni a képzeletünket, megragadni egy új világ realitását; helyes választ adni

a posztmodernitás kihívásaira, és valami újat létrehozni – valamit, ami a tizenkilencedik és huszadik század politikai csatározásain túl van. Ez a megközelítés felhívás a Negyedik Politikai Elmélet megteremtésére – a kommunizmus, a fasizmus és a liberalizmus ideológiáin túl.

Ahhoz, hogy a Negyedik Politikai Elmélet kidolgozásában eredményt érjünk el, szükséges:

- a múlt évszázadok politikatörténetének újraértelmezése, új nézőpont kialakítása a klisék és régi ideológiai keretek meghaladása;
- a globális társadalom mélystruktúrái szemünk előtt zajló változásainak felismerése és tudomásul vétele;
- a posztmodernitás paradigmájának helyes értelmezése;
- megtanulni nem csak a politikai elmélet, program vagy stratégia elutasítását, de a status quo „objektív” voltába vetett hit, mint az apolitikus, atomizálódott társadalom elsődleges (poszt-) társadalmi jellegzetességének elutasítását is;
- végül pedig, felépíteni egy önálló politikai modellt, ami új utat és programot kínál egy zsákutcába jutott, a „rég dolgok” újrahasznosításának végtelen körforgásába zárt társadalomnak.

A jelen könyv célja elsősorban az, hogy a Negyedik Politikai Elmélet kidolgozásának kezdeteként áttekintést és újraértékelést adjon az első három politikai elméletről, valamint a nemzeti bolsevizmus és eurázsianizmus eszméiről, amelyek különösen közel állnak a Negyedik Politikai Elmülethez. Ez nem dogma, nem is kész rendszer, és nem befejezett terv. Ez egy felhívás a politikai kreativitásra; intuíciók és feltevések rendszere, az új körülmények elemzése, és egy kísérlet a múlt újraértékelésére.

A Negyedik Politikai Elmélet nem egyetlen szerző munkája, sokkal inkább egy ideák, kutatások, elemzések, előrejelzések és programok széles spektrumát magába foglaló irányvonal.”²⁸

„Az én hazámban, Oroszországban – folytatja és hangsúlyozza Dugin – többek közt a Negyedik Politikai Elméletnek is mérhetetlen gyakorlati jelentősége van. Az orosz nép többsége saját identitása elvesztéseként szenvedte el a globális társadalomba történő integrálódást. Az orosz lakosság az 1990-es években szinte teljes mértékben visszautasította a liberális ideológiát, de eközben az is nyilvánvalóvá vált, hogy a XX. század illiberális ideológiáihoz – kommunizmus vagy fasizmus – való visszatérés lehetetlen, mert ezek az ideológiák vereséget szenvedtek és alul maradtak a liberalizmussal szemben, hogy a totalitarizmus erkölcsi vereségét ne is említsük.

Így a politikai és ideológiai vákuum betöltése érdekében Oroszországnak új politikai eszmére van szüksége. Oroszország számára a liberaliz-

mus nem megfelelő, de a kommunizmus és a fasizmus is teljes mértékben elfogadhatatlan. Következésképpen egy Negyedik Politikai Elméletre van szükségünk. Ha egyes olvasók számára ez szabad választás kérdése és a politikai akarat megvalósítása – amire mindig lehet pozitív vagy negatív nézőpontból tekinteni –, addig Oroszország számára ez élet-halál kérdés. Hamlet örökérvényű szavaival: „lenni, vagy nem lenni”.²⁹

A negyedik politikai elmélet keresztes hadjáratot indít a posztmodernitással, a poszt-indusztriális társadalommal, a liberális gondolat gyakorlati megvalósításával, a globalizációval és annak logisztikai technikai bázisával szemben. A 4PE – ahogyan Dugin hivatkozni szokott teóriájára- visszatérést jelent a hagyományokhoz, a teológiához, Heidegger és Carl Schmitt nézeteihez. A negyedik politikai elméletre Dugin szerint Oroszország lényegének megőrzése végett van szükség. Oroszország története nem más, mint dialektikus küzdelem a Nyugat és a Nyugat által képviselt kultúrával szemben a saját identitás megőrzéséért és a saját út követésére. A negyedik politikai elmélet számára „a történelmi szubjektum nem az egyén, az osztály és nem a faj. Ez antropológiai és történelmi axióma a negyedik politikai elmélet számára”³⁰- írja Dugin. Az említett fogalmakkal ellentétben az orosz teoretikus pozitívan viszonyul az ethnoszhoz, amelyet a negyedik politikai elmélet legfontosabb értékének, nyelvi, vallásos hitbéli, a mindennapi élethez kapcsolódó források, célok életmódok összességének tart. Művében a modernizáció kérdését vizsgálva elutasítja az egyenes vonalú fejlődés és növekedés koncepcióját. Síkra száll a folyamatok és történések ciklikus jellege, az idő visszafordíthatósága, az új középkor beköszöntének lehetséges volta mellett.

Megkérdőjelezi az Amerikai Egyesült Államok vezette egypólusú világrend létét. Felfogására a multipolaritás kívánatossága a jellemző.

Az Egyesült Államok hegemoniáját elutasító államok négy csoportját különbözteti meg. Beszél a Nyugathoz adaptálódni akaró, de szuverenitásukat védő országokról. Ilyeneknek tekinti Indiát, Törökországot, Brazíliát, Oroszországot, és Kazahsztánt. A második csoportba az USA-val együttműködő, de saját ügyeikben önálló döntést hozni akaró államokat sorolja fel. Ezek közé tartozik Dugin szerint: Szaud-Arábia és Pakisztán. Az USA-val kooperáló, de másságukat őrző országok csoportjába Kína és időnként Oroszország tartozik. Az Amerikai Egyesült Államokkal nyíltan szembehelezkedő államoknak Észak-Koreát és Venezuelát tartja. A felsorolt országok csoportosítása formai rokonságot mutat Geopolitika című könyvünkben³¹ *geopolitikai játékosokként* definiált kategóriával. Az általunk említett esetekben azonban nem ideológiai, hanem a nemzetközi viszonyok rendszerében befolyásoló szerepet betöltő csoportosításról van szó.

Alexander Dugin könyve további részében olyan szubnacionális, regionális és transznacionális csoportokról, törekvésekről, mozgalmakról, megnyilvánulásokról és szervezetekről is ír, mint a poszt nacionális irányt képviselő iszlám világ, az Eurázsiai Unió, az Európai Unió, vagy a Bolívari Alternatívának nevezett Bolíviát, Ecuador, Kubát, Nicaraguát és Venezuelát tömörítő szövetség Latin-Amerikában. Dugin felfogása szerint „...a negyedik politikai elmélet olyan koncepciók és elméleti meghatározások összessége, amelynek valósággá kell válnia.”³²

Dugin összegzése szerint „Ha a szocializmust megszabadítjuk a materializmustól, az ateizmustól és modernizációs jellegétől, ha elutasítjuk a „harmadik út” doktrínájának faji megközelítését és nacionalista jellegét, egy teljesen új politikai ideológia megteremtéséhez érkezünk. Ezt Negyedik Politikai Elméletnek, vagy 4PE-nek nevezzük, amely elsősorban a legnagyobb kihívást jelentő, lényegét tekintve alapvető változáson átesett liberálisizmust, másodsorban a kommunizmus klasszikus formáját, harmadsorban a nemzeti szocializmust és a fasizmust utasítja el. Ez a múlt különböző antiliberális politikai elméletei együttesének találkozását tekinti kiindulási pontjának (nevezetesen a kommunizmusnak és a harmadik út elméleteknek). Így a Nemzeti Bolsevizmushoz érkezünk, amely a materializmus, az ateizmus, a progresszizmus, a modernizáció és a módosított harmadik utas elméletek nélküli szocializmust képviseli.”³³

Politikailag ennek az elméletnek a nemzetközi bázisát Dugin a radikális baloldal tudatos kooperációt felvállaló szárnyai és az új jobboldal vallási, antimodern mozgalmi, továbbá a környezetvédők és a zöld teóriák képviselői között találja meg.

„Őszintén hiszem – írja –, hogy a Negyedik Politikai Elmélet és annak másodlagos változatai, a Nemzeti Bolsevizmus és az Eurázsianizmus hasznos szolgálatot tesznek népeinknek, országainknak, civilizációinknak. A kulcs minden tekintetben a multipolaritás differenciáltsága – geopolitikailag, kulturálisan, axiológikailag, gazdaságilag és így tovább.”³⁴

Összegzésül leszögezhetjük, hogy Dugin kísérlete egy új politikai elmélet létrehozására nem járt eredménnyel. Eklektikus nézetrendszere az 1997-ben, 2000-ben, (újabb kiadása 2002-ben) megjelent Geopolitika alapjai, majd a 2014-ben kiadott Oroszország geopolitikája, és a 2015-ben publikált Geopolitika című könyvek gondolatrendszere a neo-eurázsianizmusban tetten öltő orosz birodalmi politika és hatalmi törekvések elméleti igazolását szolgálta. Ezt a felfogást erősítette a 2012-ben megjelent, általa szerkesztett, külföldi szerzők elemzéseit is tartalmazó Geopolitika és nemzetközi viszonyok című kötet is.

Alexander Dugin egyik legfontosabb műve *A geopolitika alapjai (Osznovi geopolityiki)* című könyv. A monográfia a bevezető fejezetet követő hét fő részből és egy glosszáriumból áll. Elemzésünk a 2000-es kiadás alapján készült,³⁵ de figyelembe vettük a 2014-ben megjelent és már többször idézett Oroszország geopolitikája (Geopolityika Rossziji) című könyvet is.³⁶ A 2000-ben publikált műből magyar nyelven részletek olvashatók az *Oroszország és Európa* című 2004-ben megjelent kötetben.³⁷

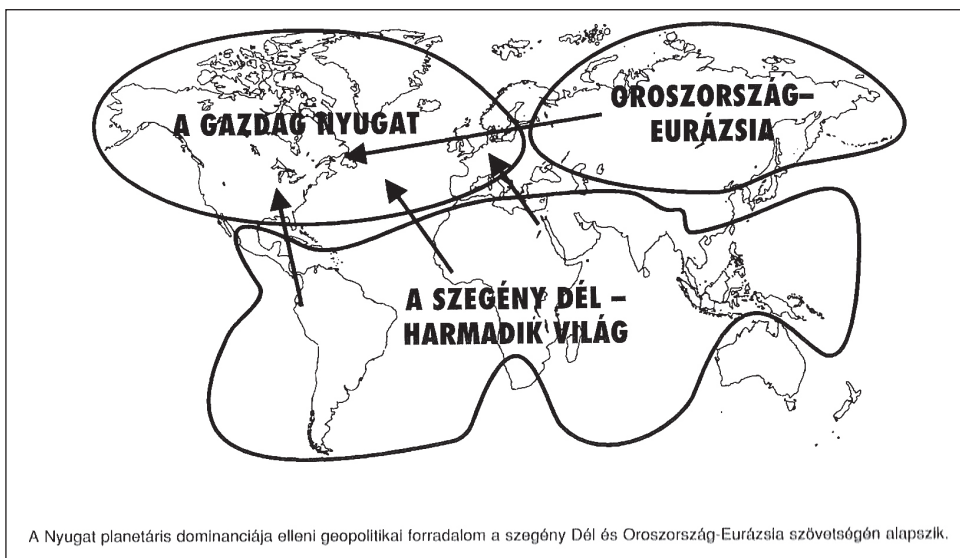
Dugin műve bevezetőjében a geopolitika meghatározásával, a szárazföldi és a tengeri hatalom, a civilizációk, a Magterület és a Rimland kérdéskörével foglalkozik. Az első részben a geopolitika alapító atyáinak, a másodikban a jelenkori geopolitikai elméletek és iskolák képviselőinek munkásságát tekinti át. A harmadik, negyedik és ötödik részt Oroszországgal kapcsolatos geopolitikai problémák vizsgálatának szenteli. A hatodik rész tárgyát az eurázsiai viszonyok értelmezése képezi. Elemzéseinkben ezeknek a fejezeteknek a megállapításaira koncentrálunk. A hetedik részben a szerző a geopolitikai gondolkodás klasszikusainak munkáiból közöl részleteket.

Ami Oroszország helyzetét és a nemzetközi viszonyok alakulását illeti, Dugin könyve második része második fejezetében a mai atlantizmusról írva leszögezi: „A Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlása annak az atlanti stratégiai irányvonalnak a diadala, amely végigkísérte az egész huszadik századot. A Nyugat győz a Kelettel vívott hidegháborúban. A tengeri hatalom (Sea Power) győzelmet ült a magterület (Heartland) felett.”³⁸ A hatalmas területi kiterjedésű eurázsiai szárazföldi birodalmat az Egyesült Államok vezette tengeri hatalom és szövetségesei a Spykmani Rimland (peremövezet) megszervezésével és csatasorba állításával, Anaconda-gyűrűjének szorításával fojtogatta. Ebből a Szovjetunió nem tudott kitörni. A Kelet-Közép-Európából való kivonulás területi engedményére sem volt hajlandó, így nem bírván a ránehezedő nyomást, összeomlott. Ez a bipoláris világ végét, az egypólusú nemzetközi rendszer kezdetét jelentette. Ebben a képben az Oroszország által megtestesített eurázsiaságnak nincs helye. Ezért az nem békélhet meg a dolgok állásával. Keresnie kell a folyamatok visszafordíthatóságának lehetőségét. Meg kell teremtenie egy új kétpólusosság kialakításának feltételrendszerét. Azonban az „eurázsiai kontinentális blokk nem lehet a Varsói Szerződés pusztaság feltámasztása... Az új kontinentális szövetségnek vagy egész Európát magába kell foglalnia az Atlanti-óceánig, valamint Eurázsia déli partvidékének néhány fontos szektorát – Indiát, Iránt, Indokinát stb., vagy biztosítani kell ezeknek a térségeknek a baráti semlegességét, azaz ki kell vonni őket az atlantizmus kontrollja alól.”³⁹ – fogalmaz Dugin. Ez egyben azt is jelenti, hogy újra meg kell határozni Oroszország

viszonyát a négy szomszédos civilizációhoz. Nyugaton a latin-germánhoz, Keleten az iszlámhoz, a hinduhoz és a kínaihoz. A szilárd vonatkoztatási pont kialakításához azonban szükség van Oroszország szellemi önmeghatározására, és önmagára találására is. „Először is Oroszország lényege, szellemi önmeghatározása identitása kultúrtörténetileg kétségtelenül ... a sem Kelet, sem Nyugat, vagy sem Európa, sem Ázsia, hanem Eurázsia formulával határozható meg... Ezen a síkon Oroszország alapvető érdeke egyediségének bármilyen áron való megőrzése, eredetiségének megóvása a nyugati kultúrájának és a Kelet tradícióinak kihívásával szemben.”⁴⁰ Geostratégiaiilag ez a peremterületek szövetségessé tételét, a partvidéki zónákba történő benyomulást, a Rimland legnagyobb része semlegességének biztosítását, az orosz birodalomépítés folyamatának felerősítését, és ennek szerves részeként a meleg tengerekhez való kijutást, a Sea Power és a Heartland Eurázsiai szövetségi rendszerben történő egyesítését jelenti.

1. térkép: A Nyugat világhuralma elleni szövetség

Map 1: Alliance against striving for world-dominance hegemony of the West

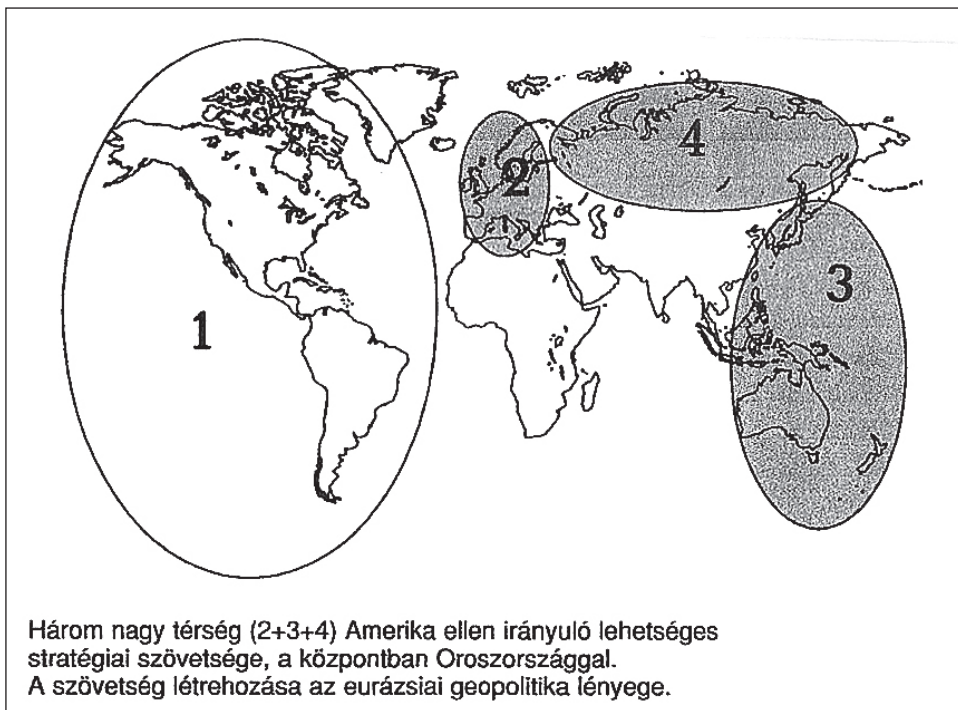

Forrás: Alekszandr Dugin (2000): Osznovi geopolityiki. Arktogeia, Moszkva.217.old.

Az új szövetségi rendszernek egyesítenie kell az atlantizmust megtestesítő, amerikai vezetésű Gazdag Nyugat elleni küzdelemben Oroszország-Euráziát és a Szegény Dél- Harmadik világot.

Más megközelítésben az Amerikával a középpontjában álló három nagy térség, Észak-és Dél-Amerika, Európa és Ázsia Oroszország-Eurázsia ellen irányuló stratégiai szövetségének Amerika-ellenes rendszerre kell alakulnia.

2. térkép: Három Amerika-ellenes térség szövetsége
Map 2: Alliance of three areas against America

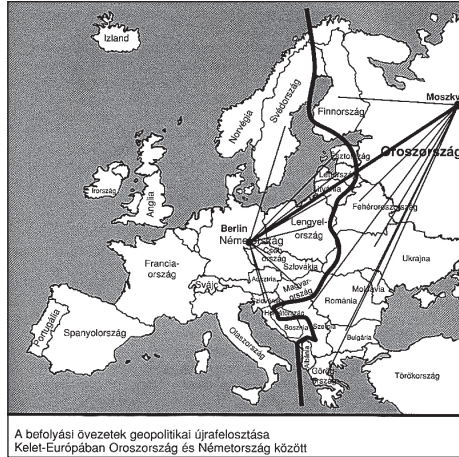

Forrás: Alekszandr Dugin (2000): Osznovi geopolityiki. Arktogeia. Moszkva.236.old.

Ennek a célnak és stratégiának a megvalósítása érdekében Az Eurázsia tengelyét alkotó pravoszláv civilizáció országainak az Európa tengelyét képező Közép-Európa államaival és az antikontinentális erők valószínűsíthető szövetségének tekinthető európai Nyugat országaival újra kell osztaniuk egymás között a befolyási övezeteket a mackinderi értelemben vett Kelet-Európában Németország és Oroszország között.

3. térkép: A befolyási övezetek újraosztása Kelet-Európában

Map 3: Re-distribution of the spheres of influence in Eastern Europe

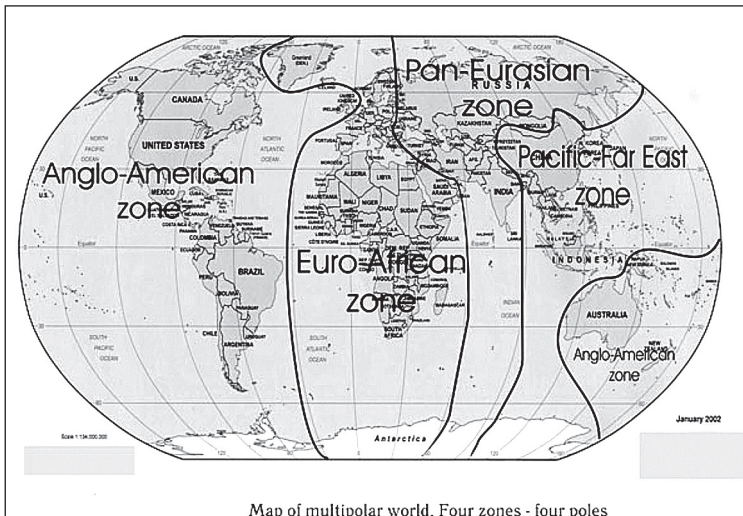

Forrás: Alekszandr Dugin (2000): Osznovi geopolityiki. Arktogeia. Moszkva. 227. old.

A folyamat sikere esetén Dugin egy Karl Ernst Haushofer pánrégió felfogásával rokonságot mutató négypólusú multipoláris világ modelljét vázolja fel.

4. Térkép: Négypólusú multipoláris világ

Map 4: Multipolar world. Four zones- four poles

Forrás: <https://www.google.hu/search?q=map+of+Multipolar+World.Four+zones-four+poles&sa>

Ennek a többpólusú nemzetközi rendszernek a Moszkva-Berlin, Moszkva-Teherán, Moszkva-Tokió és – a Sanghaji Együttműködési Szervezetet is figyelembe véve – Moszkva-Peking szövetségi tengely mentén kell megvalósulnia.

5. térkép: A többpólusú világ tengelyei Map 5: Axes of the multipolar world

Forrás: Alekszandr Dugin(2000):Osznovi geopolityiki. Arktogeia. Moszkva.225.old.

Oroszországnak Dugin felfogása szerint nincs választása. „Az Orosz Föderációnak nincs államtörténete, határai esetlegesek, kulturális irányjelzői zavarosak, politikai rendszere ingatag és képlékeny, etnikai térképe vegyes,gazdasági struktúrája széttöredezett és részben szétesett. Az adott konglomerátum csak a globálisabb geopolitikai alakulat bomlásának a terméke,a teljes képből kiszakított részlet.

Ha az Orosz Föderáció nem az orosz állam, akkor a FÁK sem az.”⁴¹ Dugin álláspontja szerint Oroszország nem eshet a regionális hatalom csapdájába. Az a státusz az orosz nemzet számára egyenlő az öngyilkossággal. „Oroszország elképzelhetetlen birodalom nélkül.”⁴² – hangsúlyozza. Ebben a keretben kell tehát értelmeznünk a 2014 tavasza óta kirobban ukrán konfliktust is. Az ország létének Dugin szerint nincs perspektívája, specifikus sajátosságok sem támasztják alá szuverenitását és létezésének fontosságát.

Oroszország és az Orosz Föderáció nagyhatalmi-birodalmi státusza tehát a többpólusú világ kialakulásához vezető Eurázsiai Unió (EaU), Jevrazijszik Szojuz (JESZ) létrehozásától függ.

„Minden egyes történelmi kornak megvan a maga politikai, ideológiai, gazdasági és kulturális koordináta rendszere. – írja Az Eurázsiai nézőpont című tanulmányában.⁴³ – „Például a XIX. század Oroszországban a „szlavofilok” „zapadnyikok” ellen vívott küzdelme jegyében telt el. A XX. században a „vörösek” és a „fehérek” közötti szembenállásnak lehettünk tanúi. A XXI. században pedig az atlantisták (az egypólusú globalizmus hívei) és az eurázsianisták közötti ellentétek dominálnak.

Az atlantista világrend és globalizáció állításaival szemben fellépnek a többpólusú világ hívei, ők az eurázsianisták.”⁴⁴

A nemzetközi rendszer két szembenálló alternatívája, erőközpontja két egymástól eltérő felfogást, intézményi megoldást, intézményrendszert, berendezkedést és jövőképet képvisel, állítja Dugin.

„Az eurázsiai felfogás képviselői következetesen a többpólusosság elvét vallják, s fellépnek az atlantistákhoz kapcsolódó egypólusú globalizáció ellen. Ezen új világ pólusainak minőségében nem a hagyományos értelemben vett államok, hanem új, integrált civilizációs formák („nagy térségek”) jelennek meg, amelyek geoökonómiai övezetökké (geoökonómiai zónák) egyesülnek.”⁴⁵A 6. térkép által megjelenített nagyrégiók, szuperhatalmak által uralt befolyási övezetek megszervezése és nemzetközi legitimációja esetén a világban kevésbé valószínűk a globális konfliktusok, a véres háborúk és az emberiség létét fenyegető összeütközések.

Oroszország és eurázsiai kontinentális övezetbeli partnerei harmonikus kapcsolatra törekednek szomszédjaikkal és szemben állnak az atlantisták globális terveivel, amelyek célja a Nyugat oligarchikus struktúrájának ellenőrzése alatt egy egypólusú sztereotipizált világ megszervezése.

A befolyási övezetek vázolt nagytérségi összefüggés rendszerében ugyanakkor Dugin a kis- és közepes nagyságú államok nemzeti szintű szerveződéseinek, a nemzeti és a nemzeti kisebbséggel kapcsolatos kérdéseknek nem tulajdonít jelentőséget. Azok problémái feloldódnak és megoldódnak az új geopolitikai rend Németország és Oroszország által ellenőrzött és birodalmi kereteiben.⁴⁶

Az atlantizmus és az USA vezérelt globalizmus elleni küzdelemben Dugin (és az orosz vezetés) szerint központi szerepet játszik az Eurázsia Gazdasági Unió létrehozása. Milyennek kell lennie ennek a szerveződésnek, arra a választ a Dugin által szerkesztett kötetben Jurij Szolozobov tanulmányából tudhatjuk meg. „Az Eurázsiai Unió: elmélettől a gyakorlatig” címet viselő elemzés részletesen bemutatja a szervezet keletkezéstörténetének főbb állomásait és jellegzetességeit.

Az Eurázsiai Unió (Jevrazijszkij Szozuz) létrehozására a kazah elnök, Nurszultán Nazarbajev tett javaslatot 1994-ben. Ebben a FÁK országai számára elengedhetetlen szükségszerűségnek nevezte egy az Európai Unióhoz hasonló szövetségi rendszer megteremtését. Véleménye szerint azonban ennek az integrációnak különböznie is kell az EU-tól annyiban, hogy annak létrehozása nem sértheti a résztvevő államok jogegyenlőségét. Az együttműködésnek a politikai szuverenitás feladása nélkül kell megvalósulnia. Elsősorban a gazdasági együttműködés elmélyítését kell szolgálnia, de szavatolnia kell a résztvevő államok kollektív biztonságát is.

A FÁK létrejöttétől azonban hosszú és nehéz út vezetett a 2015. január elsején megalakult Eurázsiai Gazdasági Unióig. Az integráció fejlődésére Putyin 2000-es hatalomra kerülése adta a döntő lökést.

2000. október 10-én Aszتانába létrejött az Eurázsiai Gazdasági Közösség, a JEVRAZESZ (Jevroaziatszkije Ekonomicseszkoje Szooobszesztvo). A gazdasági integrációban öt ország vesz részt. Oroszország mellett Belorusszia, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán tagja a szervezetnek. Érdemi előrelépést jelentett a szervezet életében a gazdaság-és a pénzpolitika területén követendő célok megfogalmazása, az 1990-es években létrehozott Vámunió megerősödése, valamint a Független Államok Közössége keretei között megvalósuló energetikai, infrastrukturális és gazdasági együttműködés. A szervezet a volt Szovjetunió gazdasági potenciáljának 85%-át képviseli. A szervezet jövőjével kapcsolatban Nurszultán Nazarbajev kazah elnök 2011. november 18-án adott interjújában kijelentette, hogy az a hasonló típusú integrációkra jellemző klasszikus utat járja végig. Az első lépést a közös kereskedelmi övezet létrehozása jelenti. A másodikat a vámszövetség, a harmadikat az egységes gazdasági térség, a negyediket a gazdasági unió, az ötödiket a közös valuta bevezetése követi.⁴⁷

Az Eurázsia Gazdasági Unió 2015-ös hivatalos megalakulása ennek a modellnek az negyedik fázisát képviseli.

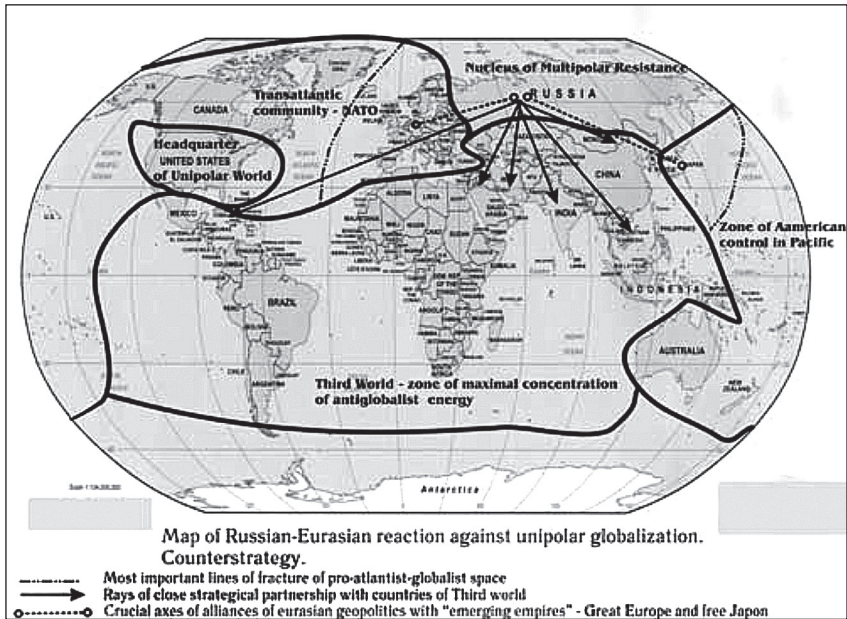
Összességében azt mondhatjuk, hogy Nazarbajev egy sajátos, sui generis jellegű birodalmi föderáció megteremtésének a híve, amely számos hasonlóságot mutat az 1991 december 25-e előtti struktúrákkal. Ezért különösen fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy „Nincs szó a Szovjetunió semmiféle restaurációjáról vagy reinkarnációjáról. Az nem lehetséges ... nem egy SZSZSZR²⁴⁸ létrehozásáról van szó ... amire szükség van az egy jövőre irányuló pragmatikus megközelítés.”⁴⁹

Vlagyimir Putyin orosz elnök az Eurázsiai Gazdasági Unió kapcsán az ázsiai, a Csendes-óceáni, az európai és a latin-amerikai térség összekapcsolását emeli ki. Ez az EaEu, az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együtt-

működési szervezet, az APEC, dél-amerikai államok szabadkereskedelmi integrációs szervezete, a Mercosur és az Európai Unió között megvalósuló, az USA által vezetett atlanti világgal szemben kialakítandó kooperációt jelenti.

6. térkép: Oroszország-Eurázsia együttműködési rendszere

Map 6: Russian-Eurasian reaction against unipolar globalization

Forrás: Alexander Dugin (2013): Multipolarism as an Open Project. Journal of Eurasian Affairs. Volume 1.10.old.

Oroszország és a posztsovjet térség – szögezi le Szolozobov – a globalizáció viszonyai között két út között választhat. „Az első – Kínához vagy az EU-hoz történő félperifériális jellegű integráció... A második – saját erőforrások alapján Eurázsia közepén létrehozni az Eurázsiai Uniót.”⁵⁰

Az orosz birodalmi gondolat harcosa és teoretikusa, Alekszandr Dugin úgy véli, hogy „Előbb vagy utóbb a nagy beteljesülések és drámai csaták után üt Eurázsia órája.”⁵¹

Ahhoz azonban, hogy az orosz geopolitikai gondolkodás sajátosságait megértsük, állítja Dugin, tudomásul kell vennünk, hogy „az orosz geopolitika nem egyszerűen az egyetemes geopolitikai törvényszerűségek jól definiált konkrét körülményekre történő alkalmazását jelenti. A probléma abban áll, hogy az orosz geopolitikát csak az orosz társadalom jellegzeteségeinek mély megértése, a jelennek és a múltnak az együttes tanulmányo-

zása alapján lehet vizsgálni...A problémát nem egyszerűen az orosz területek (jelenkori és történeti) földrajzi struktúrája jelenti; ez fontos, de nem elégséges. Tisztáznunk kell azt is, hogy az orosz társadalom hogyan érti és értelmezi e területek szerkezetének alakulását a különböző időszakokban; mit jelent a „saját” és mit a „más” fogalma, hogyan fogja fel a határok, a kultúra, a civilizáció és identitás, valamint a szomszédos területek változása következtében a viszonyt az etnosz és a nép között... További nyitott kérdésként merül fel az orosz társadalom kormányzati formák típusaival kapcsolatos attitűdje ... nekünk kell az orosz történelem új társadalompolitikai modelljét kiépíteni.”⁵² Dugin szerint meg kell találni az egyes történelmi szakaszokra jellemző sajátosságokat és fel kell tárni az orosz kultúra jellegzetességeit. Eközben azt is hangsúlyozza, hogy a geopolitikai rendszerrel kapcsolatos pozíció függ a megfigyelő, vagy elemző értelmezésétől. Ez csak akkor lehet eredményes, ha a szubjektív és objektív tényezők egységes szerkezetbe rendeződnek. Véleménye szerint „...az orosz geopolitika a Heartland geopolitikája; szárazföldi bázison alapuló geopolitika, a szárazföld geopolitikája.”⁵³ A tizenötödik század óta a Oroszország a „szárazföldi civilizáció”, a kontinentális Róma pólusát testesíti meg. Erre a civilizációra a konzervativizmus, a holisztikus szemléletmód, az antropológiai közösség (a nép fontosabb, mint az egyén), az áldozatvállalás, az idealisztikus irányultság, a hűség, az askétizmus, a becsületesség és a lojalitás a jellemző. A kétpólusú, hidegháborús világban „Geopolitikailag ... egyensúly állt fenn a globális jellegű thalasszokratikus kapitalista Nyugat és messze az SZSZSZR határain túlterjeszkedő tellurokratikus kommunista Kelet között.”⁵⁴ A többpólusú, és interdependens nemzetközi viszonyrendszer keretei között ezen állapot ismételt megteremtésének szolgálatát vállalta az orosz geopolitika.

4. Összegzés

Az orosz külpolitikai stratégia és geopolitikai gondolkodás fejlődésében fontos szerepet játszanak a történelmi és a civilizációs folyamatok. Ezt tapasztaljuk a szlavofilizmus, a nyugatos és az eurázsianizmus irányzatai esetében egyaránt.

Az „eurázsianista” irányzat képviselői szerint Oroszország nagyhatalom, amely ugyanakkor a világ sajátos jellemzőkkel rendelkező Magterülete (Heartland). Legfőbb jellegzetessége, hogy Nyugat és Kelet között helyezkedik el, nem tartozik sem Európához, sem Ázsiához. Oroszország

a sajátos jellemzőkkel rendelkező Euráziát, az eurázsiai civilizációt reprezentálja és testesíti meg.

Az irányzat felfogása rokonságot mutat Sir. John Halford Mackinder által 1904-ben „A földrajz a történelem kulcsa”, illetve 1919-ben a Magterülettel (Heartland) kapcsolatban kifejtett gondolataival.

Az eurázsianizmus mint elmélet és mozgalom alapítója, klasszikus gondolkodója és szerzője a két világháború között száműzetésben élő és tevékenykedő Pjotr Szavickij volt.

Az 1930-as évekre az eurázsiaság mint mozgalom megszűnt létezni. Az eurázsiai eszme az 1960-as években Lev Nyikolajevics Gumiljov munkáiban és az 1990-es évtizedben neoeurázsianizmus néven éledt újjá. Az irányzat napjainkban legismertebb és legbefolyásosabb képviselője Alekszander Dugin.

Történelmi tény, hogy 1991. december 25-én megszűnt a Szovjetunió. A hajdani többnemzetiségű birodalom helyén független államok születtek. Átmenetileg egy magányos szuperhatalom maradt a nemzetközi küzdőteren: az Amerikai Egyesült Államok. A huszonkét millió négyzetkilométer területű Szovjetunió jogutódja a 145 millió lakost számláló, 17 millió négyzetkilométer kiterjedésű Oroszországi Föderáció lett. Moszkva – a BRICS országok tagjaként – hatalmát újjászervezte, politikai szuverenitását a Szovjetunió által elvesztett területek nagy részére kiterjesztve birodalmi politizálásba kezdett. Az orosz kormányzat az eurázsianizmus, és a nemzetközi rendszer multipolárisra alakítása stratégiájának irányvonalát képviseli és érvényesíti külpolitikájában. Az Eurázsiai Gazdasági Unió meghirdetésével és létrehozásával, a Sanghaji Együttműködési Szervezet megerősítésével, az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködéshez történő csatlakozással és más nemzetközi integrációkkal való kapcsolatok kiépítésével a nemzetközi viszonyok rendszerének struktúraképző nagyhatalma lett.⁵⁵

Az orosz vezetés külpolitikai stratégiája kidolgozása során felhasználta és expanziós törekvései szolgálatába állította a jelentős történelmi múltra visszatekintő orosz geopolitika tudományát. Különösen jól hasznosítja az Alekszandr Dugin nevével fémjelzett „moszkvai iskola” Oroszország eurázsiai jellegével, a négypólusú világrendszerrel, a befolyási övezetek újrafelosztásával, valamint az Egyesült Államok vezette atlantizmussal és egypólusú globalizációval szemben megfogalmazott és kifejtett nézeteit, gondolatrendszerét.

JEGYZETEK / NOTES

1. Zsel'tov, Viktor-Zsel'tov, Makszim (2015): Geopolityika. Isztorija i Tyeorija. Moszkva. INFRA-M. 270. old.
2. Részletesen lásd: Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc (2004). Zrínyi Kiadó, Budapest. 85-86. old., valamint: Rosszija i Jevropa: Kresztomatyija po russzkoj geopolityike. Szosztavitylej Ljubov. Siselina (2007). Moszkva Nauka. 86. old.
3. Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc (2004). Zrínyi Kiadó, Budapest. 141. old., valamint: Rosszija i Jevropa: Kresztomatyija po russzkoj geopolityike. Szosztavitylej Ljubov Siselina (2007). Moszkva. Nauka. 158. old.
4. Vaszilenko, Iván (2007): Geopolityika szovremennovo mira. Moszkva. Gardariki. 154. old.
5. Az előadás írásos formában a Geographical Journal 1904. áprilisi számában jelent meg. Részletesen lásd: Halford John Mackinder (1904): The Geographical Pivot of History. Geographical Journal, Vol. 23, pp. 421-437.
6. A magterület fogalmát Mackinder nevéhez köti a szakmai emlékezet. A kifejezést azonban James Fairgrieve használta először 1915-ben megjelent Geography and World Power (London, University of London Press) című könyve Kínáról írott fejezetében, amelyben a föld legnépesebb országa Eurázsia feletti uralma megvalósításának lehetőségét vizsgálja.
7. Részletesen lásd: Szilágyi István (2013): Geopolitika. Publikon Kiadó, Pécs. 35-49. old., valamint: Szilágyi István (2018): Geopolitika. Második, bővített kiadás. PAIGEO, Budapest. 52- 68. old.
8. Összefoglalását lásd: Szilágyi István (2019): Az orosz geopolitika gondolkodás. Áttekintés. Geopolitikai Szemle 1. szám. 9-41. old., valamint: Szmirnov, Genaggyij–Dmitrijeva, Irina- Dmitrijev, Vlagyimir-Bugamina, Elena (2019): Geopolityika: Tyeorija i praktyka. Proszpekt, Moszkva.
9. 2014-ben Oroszországban kiadták legfontosabb műveinek gyűjteményét. Lásd: Trubeckoj Nyikolaj (2014): Jevropa i Jevrazija. Algoritm, Moszkva., s nem feledkezhetünk meg az Egyesült Államokban 2015-ben megjelent Between Europe & Asia. The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism. (Edited by Mark Bassin, Sergey Glebov and Marlene Laruelle) (2015). University of Pittsburgh., című monográfia róla szóló fejezetéről sem.
10. Georgij Vernadszkij munkásságáról részletesen lásd: Becoming Eurasian. The Intellectual Odyssey of Georgij Vladimirovich Vernadsky. Igor Tobakov (2015). In: Between Europe & Asia. The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism. (Edited by Mark Bassin, Sergey Glebov and Marlene Laruelle). University of Pittsburgh. 113-137. old., valamint: Alekszandr Dugin

- (2014): Geopolityika Rossziji. Akagyemicsevszkij Projekt, Moszkva. 117-120. old.
11. Lev Gumiljov, Anna Ahmatova költőné fia. Munkássága napjainkban reneszánszát éli Oroszországban és a nyugati világban. Sorra jelennek meg művei és gyűjteményes kötetei oroszul. Lásd: Lev Gumiljov (2008): Ritmü Jevraziji. Epohi i Civilizaciji. ACT. Moszkva.; Lev Gumiljov (2013): Etnogenezisz i bioszfera zemlji. Azbuka Klasszika, Moszkva, továbbá a monumentális Jevrazija. Ripol, Moszkva, 2014.; Számos angol nyelvű elemzést is olvashatunk munkásságáról. Ezek sorában kiemelhetjük a: Between Europe & Asia. The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism. (Edited by Mark Bassin, Sergey Glebov and Marlene Laruelle) (2015). University of Pittsburgh., valamint a Laruelle, Marlene (2008): Russian Eurasianism. An Ideology of Empire. Woodrow Wilson Center Press, Wasington, D.C. The John Hopkins University Press, Baltimore. kötetekben Gumiljovról írott tanulmányokat.
 12. Dugin, Alekszandr (2014): Geopolityika Rossziji. Akagyemicsevszkij Projekt, Moszkva. 107. old.
 13. Dugin, Alekszandr (2014): Geopolityika Rossziji. Akagyemicsevszkij Projekt, Moszkva. 108-109. old.
 14. Zselto, Viktor és Zselto, Makszim (2015): Geopolityika. Isztorija i Tyeorija. Moszkva. INFRA-M. 285. old.
 15. Lásd: Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc (2004). Zrínyi Kiadó, Budapest. 261-265. old., valamint: oroszul a Rosszija i Jevropa: Kresztomatija po russzkoj geopolityike. Szosztavitylej Ljubov Siselina (2007). Moszkva Nauka. 415- 420. old.
 16. Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc (2004). Zrínyi Kiadó, Budapest. 259-260. old.
 17. Id. mű 263. old.
 18. Id. mű 261. old.
 19. Zselto, Viktor és Zselto, Makszim (2015): Geopolityika. Isztorija i Tyeorija. Moszkva. INFRA-M. 288. old.
 20. Zselto, Viktor és Zselto, Makszim (2015): Id. mű 289. old.
 21. Részletesen lásd: Szilágyi István (2018): Geopolitika. Második, bővített kiadás. PAIGEO, Budapest. 45- 48. old
 22. Rosszija i Jevropa: Kresztomatija po russzkoj geopolityike. Szosztavitylej Ljubov Siselina (2007). Moszkva Nauka. 417. old.
 23. Részletesen lásd: Szilágyi István (2018): Geopolitika. Második, bővített kiadás. PAIGEO, Budapest. 285- 288. old.

24. Magyar nyelven lásd: Alexander Dugin (2017): A negyedik politikai eszme. Kvintesszencia Kiadó, Debrecen.
25. Dugin széles körben látogatott, nagy hatású saját honlapokat hozott létre munkáinak, nézeteinek és politikai szövetségesei gondolatainak terjesztésére (<http://www.arcto.ru> és www.evrazia.org) és rendelkezik saját kiadóval (Arktogeia Egyesület) is.
26. Laruelle, Marlene (2006): Aleksandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right? Woodrow Wilson International Center. Washington, Occasional Paper. 294.1. o.
27. Dugin, Alexander (2012): The Fourth Political Theory. Arktos Media Ltd. London, 9-10. old.
28. Id. mű 12-13. old.
29. Id. mű 14. old.
30. Id. mű 38. old.
31. Részletesen lásd: Szilágyi István: Geopolitika. Publikon Kiadó, Pécs, 2013. 104-121. old.
32. Dugin, Alexander (2012): The Fourth Political Theory. Arktos Media Ltd. London. 177. old
33. Id. mű 195. old.
34. Id. mű 197. old.
35. Dugin, Alekszandr (2000): Osznovi geopolityiki. Arktogeia, Moszkva,.
36. Dugin, Alekszandr (2014): Geopolityika Rossziji. Akagyemicsevszkij Projekt, Moszkva
37. Lásd: Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc (2004). Zrínyi Kiadó, Budapest. 333-377. old, valamint: oroszul a Rosszija i Jevropa: Kresztomatijija po russzkoj geopolityike. Szosztavitylej Ljubov. Siselina, (2007). Moszkva Nauka. 476- 520. old.
38. Dugin, Alekszandr (2000): Osznovi geopolityiki. Arktogeia, Moszkva. 108. old.
39. Id. mű 162. old.
40. Id. mű 167. old.
41. Id. mű 184. old.
42. Id. mű 193. old.
43. Alekszandr Dugin (2012): Jevrazijszkij vzgljad. In: Geopolityika i mezsdunarodnije otnosenijija. Jevrazijszkoje Dvizsenijije. Moszkva. 348. old.
44. Id. mű 348-349. old
45. Id. mű 350. old

46. Részletesen lásd: Dugin, Alekszandr (1997): Osznovi geopolityiki. Arktogeia, Moszkva. 297-385. old.
47. Nazarbajev, Nurszultán: Jevrazijszkij Szojuz: ot igyeji k isztoriji buduscsevo. Izvesztyija, 2011. október 25. ([http://www.izvestia.ru/news/504908.](http://www.izvestia.ru/news/504908))
48. Az SZSZSZR betűszó a Szovjetunió, azaz a Szovjet Szocialista Szövetséges Köztársaságok rövidítése.
49. Szolozobov, Jurij (2012): Jevrazijszkij Szojuz: ot igyeji k isztoriji buduscsevo. In: Geopolityika i mezsdunarodnije odnosenyija. Jevrazijszkoje Dvizsenyije. Moszkva. 372. old.
50. Id. mű 373. old.
51. Dugin, Alekszandr (2012): Jevrazijszkij vzgljad. In: Geopolityika i mezsdunarodnije odnosenyija. Jevrazijszkoje Dvizsenyije. Moszkva. 360. old.
52. Dugin, Alekszandr (2015): Last War of the World-Island. The Geopolitics of Contemporary Russia. Arktos Media Ltd. London. 1-2. old.
53. Id. mű 5. old.
54. Id. mű 42. old.
55. Ezzel kapcsolatban lásd: Szmirnov, Anatolij (red) (2014): Globalnaja bezopasznoszty v cifrovuju epohu: sztratagemü dlja Rosszii. VNIIGeoszisztyem. Moszkva, ; Russia's „pivot” to Eurasia. (edited by Kadri Liik (2014): European Council on Foreign relations. ecfr. eu. London, valamint Szmirnov, Genaggyij-Dmitrijevna, Irina-Dmitrijev, Vlagyimir-Bugamina, Elena (2019): Geopolityika: Tyeorija i praktyika. Proszpekt, Moszkva. 186-210. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Mark Bassin-Sergey Glebov-Marlene Laruelle (2015): Between Europe & Asia. The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism. University of Pittsburgh.
- Bogaturov, Alekszej Demoszfenovics (2017): Mezsduarodnije odnosenyija i vnyesnyaja polityika Rossziji. Aszpekt Pressz, Moszkva.
- Cohen, Saul Bernard (2009): Geopolitics: The Geography of International Relations. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. New York.
- Danyilevszkij, Nyikolaj (1991): Rosszija i Jevropa. Moszkva.
- Dugin, Alekszandr (2000): Osznovi geopolityiki. Arktogeia, Moszkva.
- Dugin, Alekszandr (2004): Projekt „Eurazija.” EKCMO. Jauza, Moszkva.
- Dugin, Alexander (2012): The Fourth Political Theory. Arktos Media Ltd. London.

- Dugin, Alekszandr (red) (2012): Geopolityika i mezsdunarodnije odnosenyija. Jevrazijszkoje Dvizsenyije. Moszkva.
- Dugin, Alexander (2013): Multipolarism as an Open Project. Journal of Eurasian Affairs. Volume 1. 5-15. old.
- Dugin, Alekszandr (2014): Geopolityika Rossziji. Akagyemicsevszkij Projekt. Moszkva.
- Dugin, Alexander (2015): Last War of the World-Island. The Geopolitics of Contemporary Russia. Arktos Media Ltd. London.
- Dugin, Alekszandr (2015): Geopolityika. Akagyemicsevszkij Projekt. Moszkva.
- Alexander Dugin on Eurasianism, the Geopolitics of Land and Sea, and a Russian Theory of Multipolarity. <http://www.theory-talks.org/2014/12/theory-talk-66.html>. és <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=186525>
- Dugin, Alexander (2017): A negyedik politikai eszme. Kvintesszencia Kiadó. Debrecen.
- Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv, Pataki Gábor Zsolt. (1999): Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet. Budapest.
- Gumiljov, Lev (2008): Ritmu Jevraziji. Epohi i Civilizaciji. ACT. Moszkva.
- Gumiljov, Lev (2013): Etnogenyezisz i bioszfera zemlji. Azbuka Klasszika. Moszkva.
- Gumiljov, Lev (2014): Jevrazija. Ripol, Moszkva.
- Laruelle, Marlene (2006): Aleksandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right? Woodrow Wilson International Center. Washington, 2006. Occasional Paper.
- Laruelle, Marlene (2008): Russian Eurasianism. An Ideology of Empire. Woodrow Wilson Center Press, Wasington, D.C. The John Hopkins University Press, Baltimore.
- Mackinder, Halford John: The Geographical Pivot of History. Geographical Journal, Vol. 23, 1904. 421-437. old
- Mackinder, Halford John (1919): Democratic Ideals and Reality. A Study is the Politics of Reconstruction. Constable and Company Ltd. London.
- Mogyernyzacija i gyeokratyizacija v sztranaH BRICS. Szravnyityelnij analiz (2015). Aszpekt Press. MGIMO, Moszkva.
- Nazarbajev, Nurszultan: Jevrazijszkij Szozuz: ot igyeji k isztoriji buduscsevo. Izvesztyija, 2011. október 25. (<http://www.izvestia.ru/news/504908>.)
- Nyikulín, Nyikolaj Mihajlovics (2016): Rosszija na rubezse vekov. (konyec XX-nacsalo XXI. v.). Izdatyelsztvo „MGIMO Unyiverszitet” Moszkva.
- Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Ljubov Siselina és Gazdag Ferenc (2004) Zrinyi Kiadó, Budapest.

- Rosszija i Jevropa: Kresztomatyija po russzkoj geopolityike. Szosztavityelej. Ljubov Siselina (2007). Moszkva Nauka
- Russia's „pivot” to Eurasia. (edited by Kadri Liik (2014): European Council on Foreign Relations. ecf. eu. London.
- Szavickij, Pjotr (1997): Kontyinent Jevrazija. Argraf. Moszkva.
- Szilágyi István (2011): A földrajz a történelem kulcsa. 150 évvel ezelőtt született Sir Halford J. Mackinder brit földrajztudós, a geopolitika klasszikusa. Magyar Tudomány. 11. sz. 1362-1373. old.
- Szilágyi István (2013): Geopolitika. Publikon Kiadó, Pécs. 254. old.
- Szilágyi István (2015): Alekszandr Dugin és az orosz birodalmi geopolitika. In. b Tuka Ágnes (szerk.). Változó Európa. Kérdések, kétségek, válaszok. ID Research Kft. Publikon Kiadó. Pécs. 43-69. old.
- Szilágyi István (2016): Az orosz geopolitikai gondolkodás eurázsiai és birodalmi aspektusai. In: Magyarország Európában, Európa a világban. Szerkesztette: Koller Boglárka, Marsai Viktor. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára. DIALÓG CAMPUS Kiadó. Budapest. 373-389. old.
- Szilágyi István (2018): Geopolitika. Második, bővített kiadás. PAIGEO. Budapest.
- Szmirnov, Anatolij (red) (2014): Globalnaja bezopasznoszty v cifrovuju epohu: sztratagemü dlja Rosszii. VNIIGeoszisztyem. Moszkva. 2019): Geopolityika: Tyeorija i praktyika. Proszpekt, Moszkva,
- Szmirnov, Genaggyij-Dmitrijeva, Irina-Dmitrijev, Vlagyimir-Bugamina, Elena Trubeckoj, Nyikolaj (2000): Naszlegyije Csingiszkana. Argraf. Moszkva.
- Trubeckoj Nyikolaj (2014): Jevropa i Jevrazija. Algoritm. Moszkva.
- Vaszilenko, Ivan (2007): Geopolityika szovremennovo mira. Gardariki. Moszkva.
- Zselto, Viktor-Zselto, Makszim (2015): Geopolityika. Isztorija i Tyeorija. INF-RA-M. Moszkva.